TEATRDA INTIZOM VA ERKINLIK UYG‘UNLIGI

Rajabova Sevara Shokirovna – *dotsenti v.v.b*
sevara0988@gmail.com
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

ГАРМОНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ И СВОБОДЫ В ТЕАТРЕ

Ражабова Себара Шокировна – *доцент*
Государственного института искусств и культуры Узбекистана

HARMONY OF DISCIPLINE AND FREEDOM IN THE THEATER

Rajabova Sevara Shokirovna – *Associate Professor*
State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan

Tayanch so‘zlar: teatr, san’at, aktyor, intizom, tartib, erkinlik, sahna.

Rezyume. Ushbu maqolada teatr san’atida intizom va erkinlik tushunchalarining o‘zaro uyg‘unligi masalasi tahlil qilinadi. Muallif aktyorlik jarayonida qat’iy tartib-intizomning ahamiyati bilan bir qatorda, ijodiy erkinlikning zarurligini asoslab beradi. Shuningdek, sahna jarayonida ichki erkinlik va tashqi nazorat o‘rtasidagi muvozanat nazariyasiga oid misollar orqali intizom va erkinlikning o‘zaro bog‘liqligi ochib berilib, ularning uyg‘unligi samarali ijodiy natijalarga olib kelishi ta’kidlanadi.

Ключевые слова: театр, искусство, актёр, дисциплина, порядок, свобода, сцена.

Резюме. В данной статье анализируется проблема гармонии дисциплины и свободы в театральном искусстве. Автор обосновывает важность строгой дисциплины в актёрском процессе наряду с необходимостью творческой свободы. Также раскрывается, как баланс между внутренней свободой и внешним контролем на сцене расширяет выразительные возможности актёра. На основе примеров из театральной практики и теории показана взаимосвязь дисциплины и свободы, а также подчёркивается, что их гармоничное сочетание приводит к эффективным творческим результатам.

Key words: theatre, art, actor, discipline, order, freedom, stage.

Summary. This article analyzes the issue of the harmony between discipline and freedom in theatrical art. The author substantiates the importance of strict discipline in the acting process alongside the necessity of creative freedom. It also highlights how the balance between inner freedom and external control on stage enhances the expressive capabilities of an actor. Through examples from theatrical practice and theory, the interrelation between discipline and freedom is revealed, emphasizing that their harmonious combination leads to effective creative outcomes.

Teatr san’ati inson tafakkuri va ruhiy olamining eng murakkab, ko‘p qatlamli ifodalaridan biri hisoblanadi. U bir vaqtning o‘zida ham qat’iy tartib va tizimga asoslanadi, ham cheksiz ijodiy izlanish va erkinlikni talab qiladi. Shu bois teatr jarayonini anglashda “intizom” va “erkinlik” tushunchalarini alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish muhimdir. Sahna ortida kechadigan mehnat — repetitsiyalar, rejissyorning talablari, mizansena aniqligi, vaqt va ritmga bo‘lgan qat’iy munosabat — bularning barchasi teatrning tashqi tartibini belgilaydi. Bu tartib nafaqat spektaklning yaxlitligini ta’minlaydi, balki aktyor ijodi uchun mustahkam poydevor ham yaratadi. Chunki sahnadagi har qanday erkin ifoda tartibsiz emas, balki ongli va maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Shu bilan birga, teatrni faqat qat’iy qoidalar tizimi sifatida talqin etish uning mohiyatini to‘liq ochib bera olmaydi. Aktyor sahnaga chiqqan zahoti u nafaqat berilgan vazifani bajaradi, balki o‘zining ichki kechinmalari, tasavvuri va individual talqini orqali obrazga jon bag‘ishlaydi. Aynan shu ichki erkinlik sahna harakatini tirik, ishonarli va ta’sirchan qiladi.

Teatr san’atining o‘ziga xosligi shundaki, u bir vaqtning o‘zida ikki qarama-qarshi tamoyilga tayanadi: tashqi tartib va ichki erkinlik. Bu ikki jihat o‘zaro ziddiyatli tuyulsa-da, amalda ular bir-birini inkor etmaydi, aksincha, bir-birini to‘ldiradi. Teatr jarayonini chuqurroq tahlil qilganda, aynan shu uyg‘unlik uning badiiy kuchini belgilashi ayon bo‘ladi.

Avvalo, intizom teatrning tashkiliy va texnik asosini yaratadi. Har qanday spektakl aniq reja, vaqt va makon doirasida amalga oshiriladi.

Repetitsiya jarayonlari, sahna harakatlari, so’z tug’ilishi, musiqa yangrashi — bularning barchasi oldindan ishlab chiqilgan tizimga bo‘ysunadi. Aktyor uchun bu tartib cheklov emas, balki yo‘nalish beruvchi mezondir. Chunki sahnada har bir ortiqcha yoki noo‘rin harakat umumiy kompozitsiyani buzishi mumkin. Shu bilan birga, faqat intizomning o‘zi san’atni yuzaga keltirmaydi. Agar aktyor berilgan vazifani faqat mexanik tarzda bajarsa, obraz sun’iy va jonlanmagan holda qoladi. Teatrning asosiy maqsadi esa tomoshabinga tirik hissiyot yetkazishdan iborat. Bu esa aktyorning ichki erkinligisiz mumkin emas. Ichki erkinlik — bu aktyorning obrazni o‘zicha his qilishi, uni shaxsiy tajribasi orqali boyitishi va sahnada tabiiy tarzda namoyon eta olishidir.

Aktyor ijodida eng muhim nuqta — aynan shu ikki holatning muvozanatini topishdir. Haddan tashqari erkinlik tartibsizlikka olib kelishi mumkin, ortiqcha nazorat esa ijodni bo‘g‘adi. Shuning uchun aktyor bir tomondan berilgan sahna vazifalariga qat’iy amal qilishi, ikkinchi tomondan esa shu doira ichida o‘zining individual talqinini yaratishi zarur. Bu jarayon ijodiy mas’uliyatni ham talab qiladi.

Teatr amaliyotida bu uyg‘unlik ko‘pincha repetitsiya jarayonida shakllanadi. Dastlab aktyor uchun barcha harakatlar qat’iy belgilanadi, keyinchalik esa u shu shakl ichida erkin nafas olishni o‘rganadi. Natijada sahnada tashqi tomondan aniq va tartibli ko‘ringan harakat ichki jihatdan jonli va tabiiy bo‘ladi. Tomoshabin aynan shu uyg‘unlikni “haqiqat” sifatida qabul qiladi.

Shuningdek, intizom va erkinlik o‘rtasidagi munosabat faqat aktyorga emas, balki butun ijodiy jamoaga taalluqlidir. Rejissyor, rassom, ovoz va yorug‘lik mutaxassislari bir tizim asosida ishlaydi. Ammo har biri o‘z ijodiy qarashini ham kiritadi. Shu sababli teatr — bu tartibga solingan, lekin doimiy harakatdagi tirik organizm sifatida namoyon bo‘ladi.

Intizom va erkinlik. Bu ikki jumla bir qarashda qarama-qarshi ko‘rinadi, lekin aslida ular bir-birini to‘ldiradigan ikki asosiy haqiqatni ifodalaydi.

“Teatr qattiq tartib-intizomni talab qiladi”.

Teatr — bu jamoaviy san’at. Sahnadagi har bir harakat, so‘z, pauza aniq vaqt va tartib asosida quriladi. Rejissyor talabi, mizansena, repetitsiya jarayoni, sahna ortidagi texnik uyg‘unlik — bularning barchasi intizomni talab qiladi. Agar intizom bo‘lmasa, spektakl buziladi: aktyorlar bir-biriga mos tushmaydi, ritm yo‘qoladi, tomoshabin ishonmaydi. Demak, teatrda erkinlikning o‘zi ham tartib ichida yashaydi.

“San’at esa erkinlikni talab qiladi”. San’atning mohiyati — ichki kechinmalarni, fikr va hissiyotlarni erkin ifoda etishdir. Agar ijodkor o‘zini cheklab qo‘ysa, uning san’ati sun’iy bo‘lib qoladi. Aktyor rolga jon berishi uchun ichki erkinlikka ega bo‘lishi kerak: u his qilishi, izlanishi, o‘z talqinini topishi zarur. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, bu ikki fikr qarama-qarshi emas, balki muvozanatdir:

Intizom — shaklni bersa, erkinlik — mazmunni beradi. Teatrda haqiqiy san’at shundaki: aktyor qat’iy tartib doirasida turib ham ichki erkinlikni yo‘qotmaydi. Ya’ni, tashqi jihatdan nazorat va tizim bor, ichkarida esa cheksiz ijodiy erkinlik yashaydi.

Teatr — temir intizomdan qurilgan sahna. San’at — cheksiz erkinlikdan tug‘ilgan ruhdir. Haqiqiy ijod shundaki: inson tartib ichida yonib, erkinlikda porlay oladi.

1. Intizom va sahna tartibi haqida:

Konstantin Sergeyevich Stanislavskiy o‘zining “Aktyorning o’z ustida ishlashi” asarida aktyor ijodi qat’iy tizim va mashq orqali shakllanishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, sahnadagi erkinlik faqatgina ichki va tashqi texnikani mukammal egallagan aktyorga nasib etadi.

Stanislavskiy fikriga ko‘ra, aktyorning sahnadagi “erkinligi” — bu tartib va intizom orqali qo‘lga kiritilgan ongli boshqaruv natijasidir. [1.40] Vsevolod Meyerhold biomekanika tizimida aktyorni “mukammal mashina”ga qiyoslab, harakat va ritmning qat’iy nazoratini talab qiladi. [2.238] Meyerhold nazariyasida sahna — bu tartibga solingan mexanizm bo‘lib, unda har bir detal aniq ishlashi shart. Antonin Artoning fikricha, haqiqiy teatr — bu inson ongini cheklovlardan ozod qiluvchi erkin ifoda maydonidir. [3.87] Piter Bruk shunday g‘oyani ilgari suradi: sahna “bo‘sh makon” bo‘lsa-da, undagi ijod faqat intizom va erkinlik uyg‘unlashganda haqiqiy san’atga aylanadi. [4.15]

Bruk nazarida teatr — bu qat’iy tuzilma ichida yuzaga keladigan tirik, erkin jarayondir. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, teatr

san’atida intizom va erkinlik bir-biriga qarama-qarshi tushunchalar emas, balki yagona ijodiy jarayonning ikki muhim tomonidir.

Intizom sahnaga shakl, aniqlik va barqarorlik olib kirsa, erkinlik unga ruh, mazmun va hayot bag‘ishlaydi.

Aktyor ijodining yetukligi aynan shu ikki omilni uyg‘unlashtira olish darajasi bilan belgilanadi. U sahnada qat’iy tartib doirasida ishlagan holda ham ichki erkinligini saqlab qolsa, obraz ishonarli va ta’sirchan chiqadi. Aks holda, ijod bir yoqlama tus olib, o‘z badiiy qiymatini yo‘qotadi.

Demak, teatr san’atining haqiqiy kuchi — chegaralangan makon ichida cheksiz imkoniyat yaratishidadir. Aynan shu xususiyat uni boshqa san’at turlaridan ajratib turadi va uning doimiy ravishda rivojlanib borishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stanislavskiy K. S. Aktyorning o‘z ustida ishlashi. — M.: Iskusstvo, 1989. — 45–60-betlar.
2. Мейерхольд В. Э. О биомеханике актёра // Мейерхольд В. Э. Статьи, письма, речи, беседы. — М.: Искусство, 1968. — С. 238–245.
3. Арто А. Театр и его двойник. — М.: Искусство, 1993. — С. 87–95.
4. Брук П. Пустое пространство. — М.: Прогресс, 1976. — С. 15–25.
5. Rajabova S. AKTYORLIK SAN’ATIDA TRENING MASHQLARI VA UNING AKTYOR FAOLIYATIDA TUTGAN O ‘RNI //Interpretation and researches. – 2024. – T. 2. – №.
6. Akhmedova Z. A. VALUE OF SCHOOL OF THEATER IN SCIENTIFIC AND CREATIVE WORKS OF STUDENTS //Paradigmata poznání. – 2015. – №. 2
7. Ахмедова З. А. Новые технологии в развитии театрального искусства //International scientific review. – 2020. – №. LXXIV.
8. Дилафруз Т. И. СЕКРЕТЫ ШКОЛЫ АКТЁРСКОГО МАСТЕРСТВА В КИНО ИСКУССТВЕ //European Journal of Arts. – 2020. – № 3.
9. Мадримов Қ. и др. ИЖОДКОР ТАРБИЯСИДА ЭТИКА //Oriental Art and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 656-661.
10. Karayeva F. IJODKOR SHAXSNING BADIIY DID VA AXLOQIY MADANIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 15.